

1960'LARDA TÜRK SOLUNUN KÜÇÜK ÖLÇEKLİ İŞADAMLARINA BAKIŞI: YÖN VE ANT DERGİLERİ ÖRNEĞİ

Emre BALIKÇI*

Öz

Bu araştırmada, Türkiye'de 1960'larda sol kesimlerin küçük sanayici ve esnafla ilgili yaklaşımı incelenecektir. 1960'ların özgürlük ortamında Türk solu, özellikle Türkiye'nin nasıl sanayileşeceğine dair önemli tartışmalar yürütmüş ve kamuoyunun dikkatini bu tartışmalara çekebilmiştir. Siyasal solun bu tartışmalar içerisinde küçük sanayicilere dair de bir bakış açısı vardır ve bu günümüz iktisat tarihi yazımında ihmal edilmiş bir konudur. Bu araştırma bu eksikliği giderme amacındadır. Araştırmada, Türk solu içerisinde küçük sanayici ve esnafa dair görüşlerde ortaklık ve farklılıklara da değinilecektir. Çalışmada, bu farklılık ve ortaklıkları yansıtabileceği düşünülen 2 dergiye ve bu dergi ekollerinden gelen teorisyenlerin eserlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küçük Sanayi, İktisat Tarihi, Siyasi Sol.

TURKISH LEFT'S PERCEPTION OF SMALL BUSINESSMEN IN 1960S: THE CASE OF YÖN AND ANT JOURNALS

Absract

This paper aims to analyze the political left's perception of Turkish small businessmen in 1960s' Turkey. In the liberal political environment of the era, Turkish left conducted comprehensive discussions through its publications and attracted the interest of public. In these discussions, Turkish left presented a particular view of the Turkish small businessmen. This view has been ignored by the economic historian to a great extent. This paper aims to fill this gap by exposing the commonality and differences of different fractions of the Turkish left. It focuses mainly on two journals which can be regarded as the representatives of Turkish left at that time.

Keywords: Small Business, Economic History, Political Left.

* Yrd. Doç .Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
(emre_balicki@yahoo.com).

Giriş

Türkiye’de 1960’lı yıllar, siyasi hayatın büyük bir hareketlilik kazandığı bir dönemi işaret eder. Bu yıllarda toplumun hemen her kesimi politize olmuş ve Osmanlı’nın son dönemlerinden bu yana özlemi çekilen Batılılaşma ve sanayileşmenin en hızlı nasıl gerçekleştirilebileceği kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır.

Bu tartışmalarda sol siyasi kesimlerin oldukça ön planda olduğu görülmektedir. Türkiye’nin Batılılaşma ve sanayileşme hedefine en hızlı sosyalizmle ulaşacağını ileri süren Türk solu, 1960’lı yıllar boyunca bu argümanını desteklemek amacıyla Türk siyasi ve ekonomik tarihi üzerine ayrıntılı analizler yapmış ve kamuoyuyla da bunları paylaşmıştır. Türkiye’de Kürt sorunu, feminizm gibi henüz tartışılmamış birçok konu dönemin özgürlük havası içerisinde sol yayınlarda yer bulabilmiştir.

Küçük sanayici ve esnafın, bu sanayileşme hedefinde ne gibi bir rol oynayabileceği de bu dönemde sol kesimlerin tartışmalarında yer bulmuştur. Türkiye’nin sanayileşmeye ya da Türk solcuları tarafından bu kelimeyle neredeyse eşdeğer bir biçimde kullanılan sosyalizme gidiş sürecinde küçük sanayicilerin ve esnafın oynayabileceği rol, bu kesimlerin kültürel, politik ve iktisadi eğilimlerinin tartışılmasıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İlginç olan 1960’larda etkinliği hızla artan ve kendi içlerinde birçok alt fraksiyona bölünen Türk solu üzerine nitelikli çalışmalar yapılmış olmasına karşın, bu çalışmalarda Türk solunun küçük sanayiye dair bakışına neredeyse hiç yer verilmemiş olmasıdır. 1960’larda bu derece etkin olan Türk solcularının, toplumun sayıca önemli bir kesimini oluşturan “küçükleri” görmezden gelmesini beklemek, pek mantıklı değildir. Bununla birlikte Türk solu kadar Türkiye’nin sanayileşme tarihini çalışan araştırmacıların da bu konuyu ihmal etmesi bir nedenle de anlayışla karşılanabilir. Çünkü tartıştığı her konuyu geniş ve tutarlı bir teorik çerçeve içerisinde ele almayı başaran Türk solunun küçük sanayici ve esnafa dair görüşleri dağınık ve göreceli olarak olgunlaşmamış bir şekilde sunulmaktaydı. Türk solu küçükleri görmezden gelmemiştir; ancak hak ettiği ilgiyi de göstermemiştir.

Bu araştırma 1960’larda Türk solcularının küçük sanayici ve esnafıya dair ileri sürdüğü görüşleri ortaya koyma amacındadır. Araştırma Türk solunun 1960’larda sergilediği olağanüstü çeşitliliği ve farklılıkları yansıtmaya iddiasında değildir, ancak küçük sanayicilerle ilgili sahip olunan yaklaşımları ortaklıkları ve farklılıkları büyük oranda içerdiği söylenebilir. Araştırma konusunun önemli olduğu düşünülmektedir, çünkü Türkiye’de sol kesimin en güçlü olduğu dönemde küçük sermaye sahiplerine yönelik tutumuna dair bir hatırlama çabası, günümüzde de bu iki kesim arasındaki gerilimli ilişkiyi anlama yönünde kuşkusuz katkı sağlayacaktır.

Araştırmada 1960'ların farklı sol politik fraksiyonları içerisindeki ortaklık ve farklılıkları yansıtılabileceği düşünülen Yön ve Ant dergilerine odaklanılmıştır. Makalede bu dergiler ve bu dergilere katkı veren isimlerin eserleri yoluyla Türk solunun küçük sermaye sahiplerine olan bakışı anlaşılmalı ve aktarılmaya çalışılmıştır. Konunun tarihsel bağlamı içerisinde anlaşılması için parti programları ve diğer tarihsel kaynaklardan da yararlanılmıştır.

İlk bölümde 1960'ların koşulları aktarılacak ve dönemin hâkim iktisadi ve siyasi paradigması irdelenecektir. Ardından ilk bölümde aktarılan tarihsel koşullar içerisinde var olan Türk solunun genel gündemi ve metodolojisi analiz edilecektir. Son olarak özelde Ant ve Yön dergileri genelde ise Türk solunda küçük sanayicilere olan bakış aktarılacaktır.

1. 1960'ların Koşullarına Bakış

1960'lı yıllar Türkiye'de hem iktisadi hem de siyasi anlamda önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemin başlangıcıdır. 27 Mayıs 1960'da Türkiye, tarihinin ilk askeri darbesine tanıklık etmişti. Darbe, 1950'ler boyunca iktidarda olan Demokrat Parti (DP)'nin özgürlükleri kısıtlayan otoriter tavrına bir tepki olarak gelişmişti ve dolayısıyla ana motivasyonu siyasiydi. Bununla birlikte 1960 darbesinin siyaset kadar hatta belki de siyasetten de fazla önemli ekonomik sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Darbe yönetimi, darbenin fiilen gerçekleşmesinden çok kısa bir süre sonra, 30 Eylül 1960 tarihinde anayasal yetkilerle donatılmış Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin kurmuş ve bu kurumun, 20 yıl boyunca hüküm sürecek yeni iktisadi felsefeyi ve politikalarını formüle etmesine imkan tanımıştı. DPT'nin kuruluşu o kadar önemliydi ki Çağlar Keyder askeri darbenin asıl amacının bu yeni kurumun oluşturulması olabileceğini bile söylemektedir¹.

DPT'nin liderliğinde Türkiye'de 1960-1980 arası geçerli olacak ekonomik felsefe ithal ikameci sanayileşme politikası olarak adlandırılır. Burada amaç, döviz kaynaklarının yetersiz olduğu bir ortamda büyüyen iç pazarın tüketim malı ihtiyaçlarının yerli sanayi tarafından üretilmesini sağlamaktır. Devlet bu üretimi teşvik etmek için iç pazarı yüksek gümrük duvarlarıyla koruyacak, döviz kaynaklarını kullanımını sıkı bir şekilde denetleyecek ve bu yönde sanayileşmeyi en etkin şekilde gerçekleştireceğine inanılan büyük ölçekli sanayi tesislerinin kuruluşunu teşvik edecekti. Tüm bunlar DPT tarafından hazırlanacak 5 yıllık kalkınma planları yoluyla uygulanacaktı.

1960'ların ekonomi politikaları ve planlama fikri bir bakıma 1950'lerin koşullarından doğmuştu. 1950'lilerin son yıllarında kamuoyundaki sıcak tartışmalar daha çok laiklik, hukuk devletinin önemi ve anayasanın meşruluğu gibi siyasi konular etrafında dönüyordu²; ancak daha düşük profilli olsa da DP'nin

1 Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.203.

2 H.Bayram Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, Birey Yayınları, İstanbul, 2000, s.18.

popülist ve enflasyonist ekonomi politikalarına eleştiriler daha 1953 yılından itibaren çeşitli platformlarda dillendirilmekteydi³. Bu eleştirilerin odak noktası, DP'nin herhangi bir seçici kriter uygulamayarak neredeyse ekonominin tüm sektörlerini finansal teşviklerle destekleme politikasının dış kaynak girişinin de yavaşladığı koşullarda sürdürülemeyeceğiydi. DP hükümeti, kendisini iktidara getiren oy desteğini kaybetmemek adına kırsal kesime finansal desteğini ısrarla devam ediyordu. Öte yandan sanayi sektörünü destekleme konusunda da DP hükümeti “dengeli” bir politika izliyor ve hem ağır sanayiye hem de küçük sanayiye desteklemenin mümkün olduğunu düşünüyordu⁴.

DP hükümetinin bu uygulamaları hem ulusal hem de uluslararası kesimler tarafından eleştiri görüyordu. Bu eleştirilere göre hükümet, kıt olan finansal ve toplumsal kaynakları hızlı bir sanayileşme için verimsiz olan küçük işletmelerine değil büyük ölçekli üretim tesisleri kurmaya harcamalıydı⁵. Darbe yönetimi ile DPT'nin ilk uygulamaları, bu eleştirilere kulak verilerek önceki dönemin aksine küçük aktörleri desteklemekten vazgeçileceğini göstermekteydi. İktisadi politika oluşturma konusunda hükümetlerden bile güçlü hale gelen DPT bürokratları planlı dönem boyunca yayımladıkları raporlarda, “küçük tesislerin himayesinde, hele teşvikinde çok dikkatli davranılacağından” ve “büyük sanayiinin yatırımlarının teşviki esas alınacağından” bahsediyorlardı⁶. Küçük sermayenin teşviki tamamen ortadan kaldırılmamıştı; ancak bu teşvikler küçük sanayinin bağımsız hareket etmektense ancak büyük sanayicinin tamamlayıcısı olarak hareket ettiği durumlarda hayata geçiriliyordu⁷. 1960'lardaki iktisadi politikalar bu anlamda öyle kararlılıkla uygulanmaktaydı ve bu politikalar 1970'lerde de öyle bir ivme kazanmıştı ki teşvik politikası “neredeyse her şey büyük sermaye için”⁸ dedirttiyordu.

1960'ların bu şekilde formüle edilen iktisat politikaları aslında “zamanın ruhuyla” da uyum içerisindeydi. 1960'lar tüm dünyada büyük ölçekli tesislerin ön planda tutulduğu yıllardı. Sanayi örgütlenmesine dair tüm literatür, küçük sanayiye kalkınma sürecinde geçici bir form olarak görme eğilimindeydi. Küçük sanayiye ayrı bir örgütlenme modeli olarak kabul eden yaklaşımlar bile,

3 Bu özellikler özellikle Forum dergisi tarafından dile getirilmekteydi. Bunun yanında DP'nin politikalarına eleştiriler içeren ve 1960'ların ekonomi politikalarını haber veren nitelikli bir uluslararası yayın için bkz. Z.Y.Hershlag, *Turkey: An Economy in Transition*, Uitgeverij Van Keulen, The Hague, 1958.

4 Bu konuda dönemin Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu'nun sözleri için bkz. *Milliyet*, 7 Temmuz 1952. Ayrıca DP hükümeti ile küçük ölçekli işadamları arasındaki yakın ilişkinin ayrıntıları için bakınız, M.Asım Karaömerlioğlu ve Emre Balıkçı, “The ‘Forgotten’ People: Turkey’s Artisans in the 1950s”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol.40, No:2, April 2013.

5 Hershlag, *a.g.e.*, ss.224-226, “Geçen Yılın Hadiselerine Bir Bakış”, *Forum*, 1 Ocak 1955, S.19.

6 Devlet Planlama Teşkilatı, *Planlı Devreye Geçiş İçin 1962 Yılı Program Tasarısı: Teknik Yardım*, DPT, Ankara, 1962, s.25

7 Emre Balıkçı, *Cumhuriyetle Yaşat Bir Çatışmanın Tarihi: Büyük ve Küçük Sermaye Arasındaki İlişkiler ve Devletin Konumu*, Yayımlanmamış Araştırma Projesi, http://www.spf.boun.edu.tr/content_files/EmreBalikci_Rapor.pdf (Erişim:17.9.2014).

8 Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (İkinci Kitap)*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1975, s.900.

küçüklerin bir kez “gerçek sanayileşme” başlayınca ortadan kalkacağını ya da büyüklerin tedarikçisi olarak yaşayabileceğini düşünüyordular⁹.

İktisadi alanda bu dönüşümler yaşanırken 1960 darbesi, siyasi alanda da önemli değişimlere yol açmaktaydı. Darbenin ardından yürürlüğe konulan ve cumhuriyet tarihinin en özgürlükçü anayasası olan 1960 Anayasası, halkın hızla siyasileşmesinin yolunu açmış ve siyasi örgütlenmeyi hızlandırmıştı. Bu ortam içerisinde de siyasi sol büyük güç kazanmış ve Türkiye’deki gündemi belirleyebilecek bir konuma ulaşmıştı.

2. 1960'larda Türk Solunun Ortak Gündemi

1960’lı yıllarda Türk solunun tartışma gündemini belirleyen tek konu aslında Türkiye’nin Batı ile arasında oluşan iktisadi gelişmişlik farkının nasıl kapatılacağıydı. Türkiye, Batı’dan farklı olarak hala bir tarım toplumu görünümündeydi ve sanayileşmesini tamamlayamamıştı¹⁰. Farklı sol fraksiyonlar¹¹ Türkiye’nin en kısa yoldan hızla sanayileşmek zorunda olduğu konusunda birleşiyor, ancak bunun hangi siyasi yöntem ve araçlarla gerçekleştirileceği konusunda birbirlerinden ayrılıyorlardı. Belli başlı ortak felsefi geleneklerden beslenmekle birlikte tüm sol örgütler kendi programlarını meşrulaştırmak üzere teorik ve tarihsel konulara büyük önem vermekteydi. Türkiye’nin hali hazırda nasıl bir toplum olduğu, hangi sınıflardan oluştuğu, üretim sisteminin feodalizm ve kapitalizm arasında nasıl bir konumda durduğu gibi soruların yanıtlanması için 1960’larda Türk sol hareketleri olağanüstü bir enerji ve mesai harcamıştır. Bu yıllarda özellikle Osmanlı tarihi, “üniversite profesörlerinden sol teorisyenlere, hatta daha da ötede ‘eylem’siz duramayan militanlara kadar pek çok solcu için”¹² önemli bir araştırma konusu haline gelmişti. Konuyla ilgili yayımlanan ciltler dolusu kitap, makale ve sol grupların kendi yayımlarında ayırdıkları büyük alanlar, bu noktaya verilen önemi kanıtlar. Tüm bu analizler ve tartışmalar 1950’lerin aksine kamuoyu gündemini meşgul eden bir numaralı konunun siyaset değil, iktisat ve iktisat tarihi olduğunu da göstermektedir.

Tüm bu analizler ve tartışmalar sonunda sol kesimlerin vardığı sonuç tartışmasız bir şekilde, Türkiye’nin gelişmişlik farkını hızla kapatmasının yolunun

9 Gary Herrigel, *Industrial Constructions: The Sources of German Industrial Power*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s.16.

10 1950’li yıllarda yaşanan hızlı dönüşüme karşın Türkiye’de sanayi sektörünün ulusal gelire yaptığı katkı anlamlı ölçüde arttırılamamıştı. 1946 yılında %15.2 olan bu oran, 1960 yılına gelindiğinde ancak %17.2 seviyesine getirilebilmişti. Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s.115.

11 Akyol’un eserinde verdiği liste esas alınır 1960-1970 arasında Türkiye’de 22 farklı sol politik fraksiyon bulunmaktaydı. Hüseyin Akyol, *Bölüne Bölüne Büyümek: Türkiye’de Sol Örgütler*, Phoenix, İstanbul, 2010.

12 Ergun Aydınoglu, *Türk Solu, 1960-1971: Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s.15.

sosyalizmden geçtiği idi. Belki de daha doğru bir ifadeyle bu dönemde sosyalizm, tüm parti ya da politik fraksiyonların kendi programlarını meşrulaştırmak için kullandığı sihirli bir sözcüktü, dolayısıyla varılan sonucun sosyalizmle çelişmesi düşünülemezdi bile. Sadece solcuların değil kimi sağ kökenli politik hareketlerin bile¹³ kendilerini ifade etmek için kullandığı sosyalizm terimi bu dönemde, devletçilik ve milliyetçilikle yakından ilişkiliydi. Sosyalistler devletçiydi, çünkü büyük ölçekli ağır sanayinin en etkin bir biçimde devlet tarafından kurulacağına inanıyorlardı. Öte yandan milliyetçiydiler çünkü kalkınmanın uluslararası sermayenin çıkarlarına hizmet eden “komprador burjuvazi” değil, “milli sermaye” tarafından gerçekleştirileceğini düşünüyorlardı. Yukarıda da anlatıldığı gibi büyük sermayenin iktisadi nedenlerle daha olumlu görüldüğü ve zamanın ruhuna da uygun görünen bu bakış açısı, aşağıda anlatılacağı gibi Türk solunun küçük sermayedarlara bakışını önemli ölçüde etkilemiştir.

Türk solunun ortak yönlerinden biri de sosyalizmin hayata geçişi konusunda demokratik yöntemlere olan inancın zayıflığıdır. Batı'nın oldukça gerisinde kalan Türkiye'nin bu farkı kapamak için hızlı olması gerekmektedir ve bu nedenle alttan gelen bir sosyalizm talebinin demokrasiyle ifadesini beklemektense, “zinde kuvvetlere dayanan” tepeden bir devrime bu dönemde Türk solu daha sıcak bakmaktadır. Bu konuda bir istisna teşkil edebilecek Türkiye İşçi Partisi bile bu eğilimi taşımasından dolayı 27 Mayıs darbesine ve orduya sempatiyle bakmakta ve darbe yönetimiyle yakın ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. Tabandan gelen bir halk hareketi olma kaygısının zayıflığı da Türk solunun, sayıca kalabalık bir topluluğu temsil eden küçük sanayici ve esnafın desteğini aramaktan alıkoymuştur denilebilir.

Son olarak 1960'lardaki Türk solunun, bir işçi sınıfı hareketi olarak değil aydın küçük burjuva hareketi olarak doğduğu söylenmelidir. Dönem boyunca, sendikalarla ve dolayısıyla işçilerle yakın ilişkiler kurulmuş olsa da 1960'ların başında YÖN gibi önemli bir derginin kuruluş bildirgesinde işçi kavramının bir kez bile geçmediğine vurgu yapan Aydınoğlu, YÖN dergisinin “tesadüfi kavramsal kaymalar bir yana bırakılacak olursa, sınıfsal bir temele” oturmadığının altını çizmektedir¹⁴. Bunun sonucunda Türk soluna söz konusu aydın kesimin kültürel yönelimleri ve bakış açısı da sinmiştir. Bu kesimin etkisiyle Türkiye solu, tüm milliyetçi vurgularına karşın dünyada olan biteni oldukça yakından izleyen¹⁵ ve sembolik dünyası Batılı muadilleriyle oldukça benzeşen bir hareket haline gelmişti. Bu durum, tüm milliyetçi vurgularına karşın toplumun Türk solunun toplumun geleneksel ve muhafazakar yönelimli kesimlerine de belirli bir mesafede durmasına ve “seçkinci” ya da “kozmpolit” bir tavır takınmasına yol açmıştır. Bu durumun da, Türk solu ile küçük ölçekli sanayiciler arasındaki ilişki üzerinde etkileri vardır.

13 “Ahmet Başar Sosyalizmi” ve “İslami sosyalizm” olarak anılan siyasal akımlar, bu tanıma uymaktadır.

14 Aydınoğlu, *a.g.e.*, s.61.

15 *A.g.e.*, ss.53-55.

Bu açıklamaların ardından Türk solunun küçük sanayiciler ve esnaf ile ilişkisinin yönleri ağırlıklı olarak Yön ve Ant dergilerinin yardımıyla somut ve detaylı bir şekilde incelenebilir.

3. 1960'ların Sol Yayınlarında Küçük İşadamı

3.a. Milli Burjuvazi Olarak Küçük Sanayici

1960'lı yıllarda sol kesimlerin Türkiye'de iktisadi konuların tartışılma biçimine yaptıkları en büyük katkılardan biri kuşkusuz sınıf kavramını yaygınlaştırmalarıydı. Türk solu bu dönemde toplumun resmi söylemde ifade edildiği gibi "imtiyazsız ve sınıfsız bir kitle" olmadığını göstermek adına yayınlarında sınıf analizlerine büyük önem vermişti. Kuşkusuz burada en büyük ilgiyi hak eden sınıflardan biri de burjuvaziydi.

Türk solunun küçük sanayici ve esnaf konusunu ilk ele alışı bu iki kesimin burjuva sınıfına mensup olması nedeniyledir denilebilir. Türk solu burjuva sınıfını analiz ettiğinde büyük ya da küçük burjuvaziden önce, milli ve komprador burjuvaziyi görmekteydi. Pratikte büyük sermaye komprador olarak tanımlanan, uluslararası sermayeyle çıkar ilişkisi içerisinde ve kısa vadeli kar amacına odaklanmış kesimlere karşılık gelmekteydi. Bu kesimlerin sanayiciliği de oldukça zayıftı ve yaptıkları üretim montajdan öteye gidemiyordu. "Milli" niteliği taşıyan küçük sermaye ise daha çok "iç ticaret"le uğraşmakta ve ekonomik zayıflığı nedeniyle büyük sermaye ile eşitsiz ilişkilere girmektedir.

Sol kesimlerin burjuvazi içerisinde yaptığı bu ayırım Ant gazetesine demec veren CHP milletvekillerinden Şükrü Koç'un sözlerinde net bir şekilde görülmektedir. Koç'a göre Türkiye'de özel sektör içerisinde montajcı ve milli Türk sanayicisi arasında bir ayırım yapılmalıydı. Montajcı sermaye, çok yüksek ve fahiş karlarla çalışmaktaydı ve açıkça bir vurgun içerisindeydi. Milli Türk sanayisi ise devletten yeterince desteği görmemektedir¹⁶.

Şükrü Koç'a göre devletin büyük sermayeye bu derece destek vermesi utanılacak bir durumdu, çünkü bu kesimin Türkiye'nin sanayileşmesine hiç bir katkısı yoktu. Büyük sermayeye yönelik bu bakış açısı, Türk solunun yaygın olarak paylaştığı bir görüştür. Bu görüş, Türkiye İşçi Partisi'nin programında da şu şekilde ifade edilmektedir¹⁷:

"Yabancı sermaye çevrelerine dış ticaret yolu ile bağlı olan bu ithalatçı ve ihracatçı tabaka, sömürücü yabancı sermayenin Türkiye'de aracılığını temsilciliğini yapmaktadır. Türkiye ekonomisinin bağımlı kalmasında, hızla sanayileşememiş olmasında bu tabakanın tutucu etkilerin büyüktür."

Bu zararlı etkilerinden dolayı, Türkiye'deki bu "montajcı" ve

16 Ant, 23 Ocak 1968, S.56.

17 Ferruh Bozbeyli, *Türkiye'de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri - Belgeler (İkinci Kitap Birinci Cilt)*, Baha Matbaası, İstanbul, 1969.

“komprador” kesimin gerçek bir “burjuva” olarak bile adlandırılmayacağı iddia ediliyordu. Örneğin yine Ant gazetesinde yayımlanan bir yazıda Refik Erduran, “(...) çoktan ispatlandı ki yurdumuzun sömürücü sınıfının üyelerine hiçbir tanımlamaya göre burjuva demek mümkün değildir. O yüzden ‘komprador’ denildi bu yaratıklara.”¹⁸ ifadesini kullanmaktaydı.

Türk solu yaptığı komprador ve milli sermaye ayırımında, büyük sermayedarları ilk gruba katmakta hiç bir tereddüt duymuyordu. Bu nedenle de Türk solunun, 1970’lerin başında TÜSİAD içerisinde gruplanacak ve kendini ifade etmeye başlayacak olan büyük sermayedarlara karşı siyasi tutumunda herhangi bir tutarsızlık yoktu. Türk solunun her bir fraksiyonu, iktidar mücadelesinin bu kesime karşı verildiğini biliyor bu nedenle oldukça sert bir şekilde büyük burjuvaziyi eleştirmeyi sürdürüyordu. Küçük sermayedar ve esnaf konusunda ise durum farklıydı. Türk solu özel sektöre ontolojik bir karşı çıkış içerisinde değildi, ancak yapısal özellikleri nedeniyle Türk burjuvazisinin ihtiyaç duyulan hızlı sanayileşmeyi sağlayamayacağını iddia ediyordu. Bu koşullarda Türkiye’yi istenilen hızlı kalkınma seviyesine ancak devlet sektörü ulaştırabilirdi, ama aynı şekilde “milli burjuvazi” de bu işlevi görebilirdi. Bu noktada, sol kesimlerin küçük aktörlerin desteklenmesini güçlü bir şekilde isteyecekleri düşünülebilir. Ancak bu konuda sol kesimlerin, küçük sermayenin “geri kalmış yapılar” olduğu şeklindeki kalkınmacı tezi ileri sürdüğünü görmek ve bazı durumlarda da küçük sermaye karşı büyükleri savunarak oldukça “iktisadi” bir bakış açısına sahip olduklarını görmek ilginçtir.

3.b. Az gelişmişlik Göstergesi olarak Küçük Sanayici

Gerçekten de Türk solu küçük burjuvaziyi zaten ortadan kalkacak ve hatta daha da ötesi ülke ekonomisinin bekası için kalkması gereken geçici tarihsel yapılar olarak görmekteydi. 1950’lerde de sahip olunan bu görüş¹⁹ 1960’ların sol yayınlarında da karşılığını bulmakta ve yeniden üretilmekteydi.

Sol kesimlerin bu bakış açısı belki de en net Mübeccel Kıray’ın eserlerinde gözlemlenmekteydi. İzmir’de yaptığı alan araştırmasının sonuçlarını tartıştığı çalışmasında Kıray, esnaf ve küçük işyeri sahipleri tarafından yapılan imalatın yalnızca analitik olarak ihmal edilmesini değil, devletin yaklaşımını değiştirmesiyle aktif olarak ortadan kaldırılması gereken bir kategori

18 Refik Erduran, “Komprador İltifattır”, *Ant*, 3 Ocak 1968, s.3.

19 1950’lerde İstanbul Üniversitesi’nde yazılan bir doçentlik tezinde bu yaklaşım şu şekilde ifade edilmekteydi: “Nitekim evvelce de işaret ettiğimiz gibi, büyük işletme – fabrika sisteminin son derece revaçta olduğu bir çağda, küçük sanatlar ve orta sınıflarla fazla alakadar olmak biraz da gerilik telâkki edilmekte, hattâ bir çok memleketlerde hudutsuz sanayi hürriyetinin kabul olunması, küçük sanayide ehliyet imtihanlarının kaldırılması, bütün âmme imkânlarının büyük işletme ve fabrikaya tevcihi orta standlara has içtimai nizamın nüvesi mahiyetinde olan küçük sanatları yok olma tehlikesi karşısında bırakmıştır.” Orhan Tuna, *İstanbul Küçük Sanayi ve Bugünkü Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1950,s.18.

olduğunu söylüyordu. 18. yüzyıl esnaflığının tüm yetersizliklerine karşın lonca örgütlenmesi içerisinde bazı erdemleri de barındırdığına dikkat çeken Kıray, 1950 ve 1960'lar boyunca esnafların hükümetten himaye görmesine de şu sözlerle karşı çıkmaktaydı²⁰:

“Üretimin sınırlı, kalitenin düşük bir düzeyde kalması istenmiyorsa esnaf imalatının teşvikinin gerekli olup olmadığı çok düşünmek gerekir. Bugün İzmir’de işyeri sayısı olarak hâkim üretim çevresi bunlardır. Kendi gazeteleri, bankaları (Halk Bankası) vardır. Hükümetten özel himaye görürler ve kaynakların kullanılmasında belirli bir tarzda israfa sebep olurlar.”

Kıray’a göre esnafların ortadan kalkmalarını gerektiren geri kalmışlıkları yalnızca üretim teknolojilerinden değil toplumda yaygınlaştırdıkları insan ilişkileri tiplerinden de kaynaklanmaktadır. Bunlar, insan ilişkilerinin “anonimleşmesine ve universalist bir düzeye erişmesine, örgütlenme ve ihtisaslaşma olanaklarının gelişmesine mâni olmaktadır”²¹.

Kıray’la benzer görüşlere sahip olan Bahattin Akşit’e göre de küçük işyeri sahipleri ve esnaflar kendi varlıklarını tehlikeye düşüreceği endişesiyle sermaye birikimine dolayısıyla kapitalistleşmeye karşıdır ve varolanı muhafaza etmeye eğilimlidirler. Toplumsal değişime bu şekilde karşı duran küçük aktörler, Türkiye’nin gelişimi önünde de bir engel olarak durmaktadır²².

Küçük sanayicilerin gelişme önünde engel teşkil eden bu rolüne dikkat çeken sol kesime göre, küçük sanayinin bugüne kadar varlığını sürdürebilmesi tamamen devletin bu kesime yönelik uyguladığı korumacı ve popülist politikaların yarattığı “yapay” ortama bağlıdır²³. Zira devletin yardımı olmadan küçüklerin büyük ölçekli rakipleriyle rekabetlerinde ayakta kalmaları olması değildir. Devletin bu yardım politikasını gözden geçirmesi mantıklı olacaktır²⁴.

Avcıoğlu, Kıray ve Akşit’te sistematik olarak belirtilen bu görüşler, çeşitli şekillerde süreli sol yayınlarında da gözlemlenebilmekteydi. Örneğin Ant dergisi Türkiye’de büyük sanayiinin yıllardır kurulamama nedeninin küçük sanayiinin desteklenmesi ve palazlanması olduğunu söylüyor ve durumu “Türk sanayiinin kuruluşunun engellenmesi”²⁵ olarak değerlendiriyordu.

1950’li yılların sonuna doğru da DP’nin popülist politikalarını eleştirerek ünlenen Forum dergisinde de, küçük sanayiye desteklemenin belirli toplumsal sorunların çözümüne katkı sağlayacağı görüşüne karşı çıkılıyordu. Bu görüşlere

20 Mübeccel B.Kıray, *Örgütlemeyen Kent İzmir’de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni*, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1972, ss.80-82.

21 A.g.e., s.82.

22 Fuat Ercan, “Toplum(lar) ve Ekonomi(ler): Toplumsal Değişme Sürecinde Toplumsal ve Ekonomik Yapılar”, Ed. Tamer İşgüden, Fuat Ercan, Mehmet Türkay, *Gelişme İktisadi: Kuram-Eleştiri-Yorum*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1995.

23 Avcıoğlu, a.g.e., s.836.

24 Kıray, a.g.e., ss.80-81.

25 *Ant*, 31 Ocak 1967, S.5.

göre, özellikle işsizlik sorunu küçük sanayinin sağlayacağı ek istihdam ile hafifletilebilirdi. Forum dergisi bu görüşlere şu sözlerle itiraz ediyordu²⁶:

“Bugün Türkiye’de açık işsizlik, gizli işsizlik, mevsimlik işsizlik şeklinde karşımıza çıkan düşük istihdam meselesini, sadece el ve ev sanatlarının geliştirilmesi (...) ile çözmeye imkan yoktur.”

Yön dergisinde de Sadun Aren, sanayiinin himaye edilmesinin Türkiye’de yanlış uygulandığını, sistemin verimsiz küçük işletmeleri çoğalttığını vurguluyordu. Aren’e göre sanayi tesislerinin verimli olabilmesi için asgari bir büyüklüğün üstünde kurulmaları lazımdı. Eğer bu büyüklükte tesisler kurulamıyorsa, bunların hiç kurulmamaları daha doğru olurdu²⁷.

Bir diğer yazıda da Selahattin Özen’e göre, Türkiye’de küçük sanayicilerin kalkınma sürecine katkılarının ancak, “küçük tasarruflarını finans sistemine satmalarıyla” olabilirdi. Küçüklerin gerçek anlamda bir sermayedar ya da girişimci olması üretim sürecinde bizzat yer almalarıyla değil, ancak bu birikimleri çeşitli finansal araçlarla gerçek burjuvaların ya da devletin eline teslim etmeleri yoluyla olabilirdi. Dolayısıyla üretim sürecinde bunlardan anlamlı bir katkı beklemek anlamsızdır²⁸.

1960’lı yıllar boyunca Türk solunu TBMM’de temsil eden ve dolayısıyla meşru politika alanında faaliyet gösteren yegane sosyalist parti Türkiye İşçi Partisi (TİP) de küçüklerle ilgili benzer görüşlere sahipti. Siyaset yapma biçimi nedeniyle genel oy oranını arttırmaya önem veren ve aslında küçük sanayici ve esnafın sorunlarına en çok ilgi gösteren sosyalist oluşum olan TİP yine de küçük sanayicilerin varlığını Türkiye’nin az gelişmişliğinin göstergesi olarak görmekten geri durmuyordu. Bu konuyla ilgili TİP’in parti programında şu ifadeler yer almaktaydı²⁹: “Aslında bu sınıf, eski düzen ticaret ve sanat faaliyetlerinin doğurduğu bir sınıftır. (...) Az gelişmişliğimizin bir sonucu olarak bu sınıflar hala kalabalık ve önemlidir.”

Tekrar vurgulamak gerekirse Türk solunun bu dönem sahip olduğu kalkınmacı ve iktisadi bakış açısı, dönemin ulusal ve uluslararası konjonktürlerine uygunluğu ve DPT kadrolarındaki solcu bürokratların hâkimiyeti sayesinde devlet politikalarında da karşılığını buluyordu. Dönemin hükümetlerinin bu konudaki bakış açısı en net, kalkınma planları metinlerinde ve bu planları kamuoyuna daha detaylı sunmayı hedefleyen ek raporlarda görülmekteydi. Örneğin İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Türk Özel Sektörü’nün rolünü anlatan bir raporda önceki dönemdeki teşvik sistemi, “Türk ekonomisinin asıl ihtiyacı olan ve kuruluş ve üretime geçiş devresi 3-5 yılı bulan büyük kapasiteli” tesisleri kuramadığından başarısız sayılmaktaydı. Önceki dönemin teşvik

26 Forum, 1 Aralık 1968, S.352, “İktisadi Kalkınma Seferberliği III, s.11.

27 Sadun Aren “Sanayiinin Himayesi”, Yön, 10 Ocak 1962, s.17.

28 Yön, 28 Şubat 1962, S.11 ss.6-8.

29 Bozbeyli, a.g.e., s.261.

sistemi, “memleket ekonomisi bakımından pek yararlı olmayacak olan küçük kapasiteli üretim tesisleri”ne yöneltmişti³⁰.

3.c. Ezilen Sınıf Olarak Küçük Sanayici

Bu katı bakış açısına karşın Türk solu, belirli bakımlardan büyüklerle rekabetinde küçük sanayicilerin tarafını zorunlu olarak tutmak zorundaydı. Bu zorunluluk, sol ideolojinin ve sosyalizmin her şeyden önce adil ve ezilen sınıfların yanında olma iddiasıydı. Tüm geri kalmışlığına, özlenen sanayileşmiş ve kalkınmış Türkiye önünde bir engel olarak durmasına karşın küçük sanayiciler solcuların gözünde, işçiler ve çiftçiler gibi ezilmiş bir sınıftı. Ve bu nedenle de Türkiye’de sosyalizme giden yolda liderlik edecek olan işçi sınıfının doğal müttefiki sayılırdı. Bu algılayış çerçevesinde ele alındığında Türk solunun esnaf ve küçük üreticilere bakışında olumlu bir değişiklik gözlemlenebilmekteydi. Örneğin genellikle esnaf ve küçük sanayicilere tepeden bir bakışı benimseyen YÖN dergisinde Doğan Avcıoğlu CHP’yi şu sözlerle eleştirerek esnafın yanında yer alıyordu³¹:

“Parlamentoda, milyonları aşan işçi ve ufak esnaf kitlesinin temsil edilmediği bir gerçektir. Liderlerin gayretleriyle CHP Kurultayı, 15 işçi ve esnaf adayına, Parlamenteoya girebilme şansı tanıdığı halde, parti teşkilatının direnmesi yüzünden, CHP Parlamenteoya hiçbir işçi temsilcisi sokamamıştır. Diğer partilerde de durum pek farklı değildir.”

Bununla birlikte küçük aktörlere karşı bahsedilen anlamda bir bakış tartışmasız ve en net biçimde TİP yöneticilerinde ve TİP’lilerin yayımlarında gözlemlenmekteydi. Daha önce de belirtildiği gibi seçimlere katılan siyasi bir parti olması nedeniyle TİP, diğer sol fraksiyonlardan farklı olarak halkın sayıca önemli kesimlerini cezbedecek bir söylem ve politikalar üretmek zorundaydı. Bu durum, onları küçük sanayicilere daha olumlu bir bakış açısına itmekteydi. Bu olumlu bakış açısını öncelikle parti programlarından gözlemlemek mümkündür.

Söz konusu programda sıklıkla küçük sanayicilerin sorunlarına yer veren ve “küçük sanayi ve el sanatları” için ayrı bir bölüm de bulunduran³² TİP’e göre bu kesim her şeyden önce büyük geçim sıkıntısı ve maddi zorluklar yaşamaktaydı. Bu maddi zorluklar, küçük sanayicileri ekonomik ve sosyal gelişmelere açık bir hale getirmekteydi. Bu durum nedeniyledir ki sosyalistlerin talepleri ve siyasetleri, küçük sanayicilerin de yararına idi. Tek başına yeterince güçlü ve bilinçli olmayan bu kesim işçi örgütleriyle dayanışma halinde olarak durumlarında önemli düzelmeler sağlayabilirdi³³.

30 Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Türk Özel Sektörü*, Milli Basımevi, İstanbul, 1970, s.15.

31 *Yön*, 3 Ocak 1962, S.3, s.1.

32 Söz konusu bölüm için bkz. Bozbeyli, *a.g.e.*, s.328.

33 Bozbeyli, *a.g.e.*, ss.262-263.

TİP'in kısaca özetlenen bu görüşü, esnaf ve küçük sanayicilerin sosyalistlerin doğal müttefiki olarak görülmesine yol açıyordu. Gerçekten de TİP'in esnaf ve küçük sanatkarlarla kurduğu bu söylemsel yakınlık pratikte de karşılığını bulmaktaydı. Esnaf ve zanaatkarlar dönem boyunca TİP'in parti faaliyetlerinde önemli rol oynamış ve TİP'in Anadolu'daki birçok parti örgütü bu kesim tarafından kurulup yaşatılmıştı³⁴. Ayrıca TİP, yukarıda da aktarıldığı gibi küçük sanayicilerin Türk ekonomisinde var olan önemlerini bir yandan Türkiye'nin az gelişmişliği ile açıklarken diğer yandan da özellikle küçüklerin gelişmiş bir Türk ekonomisinde de önemli rol oynayacaklarını belirtmekteydi. Büyük sanayi kurulana kadar tüketim malları tedarikinde önemli bir işlev görecektir olan küçük sermaye, "sanat zevkinin ağır bastığı ürünleri üretmede uzman olduklarından, büyük sanayinin kurulmasından sonra da önemli görevler" üstleneceklerdi³⁵.

Tüm bu nedenlerden dolayı Türkiye İşçi Partisi, "varlıklarını bugüne kadar çeşitli zorluklar içinde sürdürebilen küçük esnafımızı ve zanaatkarlarımızı bugünkü sıkıntılı durumlarından kurtarmak ve kalkındırmak"³⁶ kararındaydı. TİP bu kararını siyasi faaliyetinin ilerleyen yıllarında da sürdürmekteydi. TİP Lideri Mehmet Ali Aybar 1967'de verdiği bir mülakatta küçük esnafın da TİP'in tabanı içerisinde görüldüğünü şu sözlerle ifade ediyordu³⁷:

"Büyük Meclis'te işçilerin, köylülerin, küçük esnafın, arkasız memurların, öğretmenlerin, toplumcu, ilerici gençlerin, yani emekçi halkın, namuslu aydınlarıyla bütün ulusun haklarını, taviz vermeden, gerçekten sonuna kadar savunan biricik Parti olduğumuzu, her vesileyle ortaya koyduk."

Parti lideri Mehmet Ali Aybar'ın bu görüşleri, kendisiyle daha sonra teorik bir tartışma içerisine giren bir diğer TİP'li Behice Boran tarafından da paylaşılıyordu. Çalışmalarında Türkiye'deki üretim sisteminin Avrupa kapitalizmiyle farklılıklarından çok ortaklıklarına odaklanılması gerektiğine vurgu yapan Behice Boran, bununla birlikte Türkiye ekonomisinin en büyük farklılıklarından birinin esnaf ve zanaatkarların sınıfsal tutumu olduğuna dikkat çekmektedir. Boran'a göre, Türkiye'deki esas kutuplaşma "tüm egemen sınıflarla tüm emekçi sınıflar arasında"³⁸ cereyan etmektedir. Boran'a göre emekçi sınıflar içerisinde, işçi, topraksız ve az topraklı köylü, el sanatlarıyla uğraşan zanaatkar ve esnaf da bulunmaktadır. Bu emekçi sınıf, birbirine gelişmiş bir kapitalist toplumda olduğundan daha yakındır ve müttefiktir. Bu nedenle de Boran, özellikle Anadolu'daki ilçe ve kasabalarda esnaf ve zanaatkarın sosyalizme büyük bir ilgi duyduğu tespitini yapmaktadır³⁹.

34 Mustafa Şener, "Türkiye İşçi Partisi", Ed. Özkan Ağtaş, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.373.

35 A.g.e., s.262.

36 A.g.e., s.329.

37 *Ant*, 14 Şubat 1967, S.7, s.9.

38 Behice Boran, "Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları", Gün Yayınları, İstanbul, 1968, s.148.

39 A.g.e., s.168.

TİP parti programında ve TİP'li siyasetçiler tarafından sistematik olarak dile getirilen bu görüşler, TİP çizgisinde olan sol yayınların gündelik dillerinde de yeniden üretilmekteydi. Bu özellikle sosyalist siyasetin tabanından bahsedildiğinde ya da çeşitli vesilelerle ezilen sınıflar anıldığında gerçekleşmekteydi. Örneğin Ant dergisine yazan Fethi Naci, sosyalist örgütler içerisinde çalışmak zorunda olan ezilen sınıfları sayarken; işçi sınıfı, toplumcu aydınlar, ırgatlar, topraksız ve az topraklı köylüler, aylıklı ve ücretliler ile dar gelirli serbest meslek sahiplerinin yanında zanaatkarlar, küçük esnaftan da bahsetmekteydi⁴⁰. Bu dönemde TİP milletvekili olarak görev alan Çetin Altan da, Anadolu'da partisinin yaptığı bilinçlendirme çabalarında işçiler, köylüler, zanaatçılar ve esnafla konuşarak tasarılarını paylaştıklarını aktarmaktaydı⁴¹. TİP çevreleri, küçük sanayicilerin Türk soluna desteğini o kadar doğal görüyordu ki, 1967'da kurulacak popülist partilerden bahsedilirken " (...) AP kitlesini teşkil eden işçilerin, köylülerin ve küçük esnafın ağırlaşan yaşama şartları karşısında gidecekleri yer (...) soldaki partilerdir."⁴² şeklinde tespitler yapılabiliyordu.

Dolayısıyla ezilen-ezen ikilemiyle düşünüldüğünde ve küçük sanayiciler ile esnafın büyük sermaye ile girdiği eşitsiz ilişki akılda tutulduğunda Türk solcuları bu kesimlerle siyasi bir ittifak oluşturabileceklerini düşünüyorlardı. TİP gibi halkın belirli bir kesiminden oy alma zorunluluğu olan bir partinin varlığında bu düşüncenin siyasi bir hesabı da içerdiği açıktır. Bu hesap çeşitli vesilelerle sol yayınlarda yapılan "orta sınıf bize bağlı olmalıdır"⁴³ vurgularından da anlaşılabilir.

Bu yaklaşımın, Türkiye'de sol kesimler arasında popülizmin yaygınlaşmasıyla daha fazla güç kazandığını eklemek gerekmektedir. Gerçekten de 1969'dan sonra TİP'in güç ve oy kaybetmeye başlamasıyla birlikte Aybar'ın sınıfsal bir söylem yerine esnafla da içine alan "ezilen ve hor görülen halk"⁴⁴ vurgusunun güçlenmeye başladığı gözlemlenebilir. Ancak TİP için de geçerli olan bu söylem daha çok Bülent Ecevit'in hakimiyetini arttırmasıyla CHP içerisinde hakim olacaktır. Ortanın Solu yaklaşımıyla "halka gitmeyi" amaçlayan CHP ve Ecevit, bu dönemde halk sektörü kavramını ortaya atmış ve bu sektörün en önemli unsurlarından birinin küçük esnaf, zanaatkar ve sanayici olduğunu vurgulamıştı⁴⁵. Halk sektörünü koruyan uygulamalar sayesinde, "[s]anayide küçük mülkiyetin korunmasına ayrıca önem verilecekti"⁴⁶. 1970'lerde Ecevit'in danışmanlığını yapan Beşir Hamitoğulları'nın ifadesiyle bu uygulamalarla artık ulusal ekonomide, "yalnızca büyük sermaye lehine işletilen yaratıcı

40 Ant, 17 Ocak 1967, S.3, s.7.

41 Çetin Altan, "Daha Hızlı Çalışamaz Mıyız?", Ant, 11 Nisan 1967, S.15, s.3.

42 Doğan Özgüden, "Büyük Oyunlar", Ant, 9 Mayıs 1967, S.19, s.3.

43 Ant, 30 Mayıs 1967, S.22.

44 Şener, a.g.e., s.362.

45 Özkan Ağtaş, "Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e", Ed. Özkan Ağtaş, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.215.

46 Emin Alper, "Bülent Ecevit", Ed. Özkan Ağtaş, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.207.

yıkım sürecinin, yerine, ulusal ekonominin tümü yararına işleyen dönüştürücü ve yaratıcı yaptırım süreci"⁴⁷ başlayacaktı. Romantik ve ütöpik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilecek olan Halk Sektörü uygulamalarının irdelenmesi bu çalışmanın amacı değildir, ancak 1970'lerde popülistleşmeye başladığı bir dönemde Türk solunun esnaf ve küçük sanayiciye olan bakışını anlamak adına bu tartışmaların öneminin büyük olduğunun altı çizilmelidir.

3.d. Muhafazakâr ve Pragmatik Küçük Sanayici

Bununla birlikte, Türk solunda bir kesim de küçük aktörlerin muhafazakar sağcı partilere eğilim sergileyeceklerini ve siyasi olarak güvenilir bir kesim olduğu kanısındaydı. Bu yaklaşımlara göre küçük aktörlerle ilgili yapılan varsayımlar sadece siyasi alanda değil, ekonomik anlamda da çok doğru değildi. Küçük sanayici ve esnaf, kendilerinin ve TİP çevrelerinin iddia ettiği gibi ekonomik olarak çok kötü durumda değildi ve sanıldığı oranda "ezilmiyordu". Bu durumun doğal sonucu da küçük aktörlerin beklenen siyasi tepkileri vermemeleri ve solcuların değil muhafazakar iktidarların yanında olmalarıydı.

Esnafın ve küçük sanayicinin ekonomik durumunun sanılandan daha iyi olduğuna dair tespitler gündelik hayatta gözlemlerden olduğu kadar dönemin güncel ekonomik göstergelerinden yola çıkarak da yapılıyordu. Örneğin Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* isimli eserinde aktardığı istatistikler solcuların, iktidar ve küçük aktörler arasında kurulan yakın ilişkilerin farkında olduğunu göstermektedir. Avcıoğlu'na göre özellikle Halk Bankası tarafından esnafa verilen kredilerde büyük bir artış yaşanmaktaydı. 1963 yılı sonunda 202 milyon lira olan miktar, 1967 yılı Ağustos'unda 523 milyon, 1968 yılı ortalarında ise 700 milyonu aşmıştı. Bu kredilerin en kötü ihtimalle 10 yıldan daha kısa bir süre içerisinde 3-4 kat artmış olması anlamına geliyordu⁴⁸.

Ortaya konulan bu tablodan daha da önemli olan, Avcıoğlu'nun yorumudur. Türkiye'nin küçük sanayilerin kalkındırılması yoluyla sanayileşemeyeceğini ileri süren ve küçük sanayicilere yönelik kredi yardımlarını ezilen bir sınıfa destek olarak görüp onaylamayan Avcıoğlu, bu çabaların arkasında iktidarın toplumu muhafazakârlaştırma niyeti olduğunu ileri sürmektedir⁴⁹.

Türk solcularının, küçük sanayici ve esnafa bakışı söz konusu olduğunda "muhafazakârlaşma" kavramından halkın devrimci potansiyelinin zayıflatılması çabalarını anlamak doğru olur. Türk esnaf ve küçük sanayicisi Türk solcularına göre "muhafazakârlıklarıyla" işçi sınıfı hareketini iki yönden zayıflatma potansiyeline sahipti. İlk olarak küçük aktörler, üretim ilişkileri

47 Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, "Halk Sektörü Semineri, 26-27 Nisan 1974" Ankara, 1974, s.69.

48 Avcıoğlu, *a.g.e.*, s.891.

49 Avcıoğlu, *a.g.e.*, s.890.

içerisinde büyük sermaye tarafından sömürülmesine rağmen işçi sınıfı hareketleri içerisinde yer almaktansa burjuva siyaseti içerisinde yer almayı tercih etmekteydi. Bu pragmatik siyasi tavır, Avcıoğlu'nun eserinde de belirtildiği gibi siyasi iktidarla yakın ilişkiler kurulmasıyla ve devletin finansal teşviklerinden yararlanabilmesiyle sonuçlanabiliyordu. İkinci olarak küçük aktörler, üretim süreci içerisinde işçilerle kurdukları ilişkiler sırasında da işçi sınıfını zayıflatma yönünde güçlü bir potansiyeli sahipti. Büyük sermayenin aksine üretim süreci sırasında işçilerle yüz yüze ve yakın ilişkiler kuran küçük sanayicilerin işçi hareketi radikalizmini zayıflatacağı düşünülmekteydi. Bu iki neden dolayısıyla, küçük sanayiciler bazı solcular tarafından işçi hareketinden ziyade muhafazakâr kesimin doğal partneri olarak görülüyordu⁵⁰.

Küçük aktörlerin, siyasi yönelimine dair işçi sınıfı ile muhafazakâr Türk sağı arasında bir rekabet olduğu gerçekten de doğrudur. Türk esnafı ve küçük sanayicilerinin, büyük sanayi tarafından ağır bir biçimde sömürülmesine karşın siyasi tercihlerinin işçi sınıfı hareketi içerisinde "adalet mücadelesi vermek" olmadığı ve bunun yerine siyasi iktidar desteği ile büyümek olduğu söylenebilir. Türk esnafı bunu çeşitli platformlarda da dile getiriyordu⁵¹. Bunun farkında olan siyasi iktidarların da Türk esnafını burjuva sınıfı içerisinde konumlandırmaya özen gösterdiği hatta kırsal kesimden kentlere akan nüfusun da işçi sınıfına değil "özel sektör" ya da "özel teşebbüs"e dahil olduğunu vurguladığı görülmekteydi. Örneğin AP parti programında yer alan şu ifadeler bu çabayı yansıtmaktadır⁵²:

"Biz özel teşebbüs, özel sektör dediğimiz zaman kendi hayatını kendisi kazanmak durumunda olan Türk vatandaşına bütün imkanların ve fırsatların eşit bir şekilde açık olmasını kastediyoruz. Ne yapacaksınız Türk vatandaşını, Devlet fabrikalarında işçi mi? Devlet dairelerinde memur mu? Böyle mi yapacaksınız? Biz böyle düşünmüyoruz. Kendi hayatını kendisi kazanmak durumunda olan herkese imkanlar ve fırsatlar eşittir."

Küçük esnaf ve sanayicinin, işçi hareketinden ziyade muhafazakar iktidarlara yakın olma çabası yalnızca bu kesimlerin büyük bir ihtirasla büyüme isteğinden kaynaklanmıyordu elbet. Küçük sanayici, aynı zamanda yalnızca mal varlığını korumayabilmek işletme sermayesinin enflasyon karşısında erimesine mani olmak kısacası varlık koşullarını sürdürebilmek için de iktidar desteğini arıyordu. Bu gerekçe zaman zaman sol dergilerinde küçük sanayiciye daha

50 Küçük burjuvanın işçi sınıfının radikalizmini kırma yönünde 1980'li yıllardaki işlevine dair bir yazı için bakınız Utku Balaban, "Faburjuvazi ve Burjuvazi Arasındaki Gerilimin Güncel Sonuçları Üzerine", *Birikim*, Sayı: 303-304, 2014, ss.105-116.

51 Örneğin 1977'de gerçekleştirilen bir seminerde esnaf temsilcileri ısrarla devletten kredi istediklerini ve bunu büyük tüccar ve sanayici olabilmek için talep ettiklerini vurgulamaktaydı. *Türk Ekonomisinde Esnaf ve Sanatkar Konulu Seminer*, İzmir, 22.23.24 Aralık 1976, Kor Reklam Pazarlama ve Ticaret, İstanbul, 1977, s.48.

52 Ferruh Bozbeyli, *Türkiye'de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri - Belgeler (İkinci Kitap Üçüncü Cilt)*, Baha Matbaası, İstanbul, 1969.

ılıman bir dil kullanılmasına da yol açabiliyordu. Örneğin Forum dergisinde yer alan bir yazıda, esnafın ilk saikinin “elindeki ekmeği kaybetmemek” olduğu söyleniyor ve bu nedenle bu kesimlerden yakın gelecekte devrimci bir hareket beklemenin zor olduğu belirtiliyordu⁵³; ancak yine Türk solunda, küçük sermayenin muhafazakar iktidarlara yakın ilişki kurma çabası çok ender olarak bu derece hoşgörüle karşılanıyordu. Örneğin Sovyet Rusya tarafından Türkçe olarak hazırlanılan ve dağıtılan bir yayın da yer alan şu ifadeler bu dönemde solcuların büyük bir kısmının hislerini yansıtıyor denilebilir⁵⁴:

“Burjuvazinin bu kesiminin [küçük burjuvanın] en büyük özelliği, aşırı kaypaklık ve ‘dünyada güçlü olana’ dayanmak isteğidir.”

Yukarıda bahsedildiği gibi devrimci potansiyeli olan işçi sınıfının küçük sanayiciler tarafından siyasi manipülasyona tabii olacağı endişesi de, bu dönemde Türk solcuları arasında fark edilebilen bir duyguydu. Örneğin YÖN dergisinin 1962’de yayımladığı bir habere göre birçok siyasetçi, işçi hareketlerinin rejimi devireceğinden endişe duyan ve bu hareketlerin genişlemesini önlemek için küçük sanayicinin desteklenmesini istiyordu. Bu siyasetçilerin arasında yer alan dönemin sanayi bakanı Fethi Çelikbaş gazetelere şunları söylemişti:

“Böyle giderse işçiler rejimi devirecek. Küçük sanayii, artizanayı geliştirmek, esnaf sektörünü güçlendirmek şart. Buralarda patronla işçi arasında baba-oğul münasebeti var. Gürültü çıkmaz. Bugünkü gidiş kötü.”

YÖN gazetesi ise bu sözleri, “Sam Amca’yla birlikte Türk hükümetinin sosyalizmin yolunu kapatmak için küçük burjuvanın oluşturulma çabaları”⁵⁵ olarak yorumlamaktaydı.

Küçük esnafın ve sanayicilerin maddi koşullarına ve siyasi iktidarlara girdikleri ilişkilere dair bu dikkatli gözlemlerin yanında dönemin sol dergilerinde, esnafla ilgili gündelik hayata dair bazı izlenimler de paylaşılıyordu. Örneğin ismini sıklıkla andığımız Doğan Avcıoğlu, “Kemer Sıkalım” başlıklı bir yazısında Türkiye ekonomisindeki kazançları, “sermaye” ve “emek” kazançları olarak ayırmak gerektiğini ve esnafın gelirinin ikinci kategoriye ait olduğunu vurguluyordu. İkinci kategori gelirlerinin ilkinden açıkça yüksek olduğunun da altını çizen Avcıoğlu’na göre bir öğretmen, “iyi köşe başı tutmuş manavın aylık kazancını bir yılda sağlayamamaktadır”⁵⁶.

Gündelik hayat içerisinde küçük esnafın siyasi mekanizmaların yardımıyla da elde ettiği gelire sol yayınlarda o kadar kötü bir takınılıyordu ki, bu hususta söz konusu dergilerin büyük sermayenin savunuculuğunu yapar duruma bile düştüklerini görmek mümkündü. Örneğin 1962 yılında, İstanbul’da

53 Forum, 1 Kasım 1968.

54 I. Nikolaevich Rozaliev, *Türkiye’de Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri*, Belge Yayınları, İstanbul, 1979, s.46.

55 Yön, 8 Ağustos 1962, S.34, s.5.

56 Yön, 20 Aralık 1961, S.1, s.3.

basının da gündemini önemli bir süre işgal eden ekmek problemi ele alınabilir. Bu dönemde ekmeklerin kalitesiz, yüksek fiyatta ve yetersiz miktarda üretildiğini iddia eden gazeteler arasında sol basın, bunu küçük sermayedarlardan oluşan fırıncıların bencil tavırlarına bağlıyorlardı. Ekmek üretiminde devletin ya da fabrikasyon tekniklerini kullanacak büyük sermayenin etkin olmasını isteyen YÖN dergisi, belediyelerin de desteğini alan fırıncıların bunu engellediğini ve ekmek üretiminin ilkel şartlarda ve işçi sömürüsü ile gerçekleştirildiğini iddia etmekteydi⁵⁷.

3.e. Avam Tabaka Olarak “Küçükler”

Son olarak dönemin Türk sol yayınlarında esnaf ve küçük sanayicilerin ait oldukları toplumsal tabaka ve kültür nedeniyle aşağı görüldükleri söylenebilir. Küçük aktörler zaman zaman, ne muhafazakar oldukları için, ne iktidarla kurdukları ilişkiler nedeniyle, ne de işyerlerinde çalıştırdıkları işçilere uyguladıkları sömürü nedeniyle değil yalnızca kullandıkları dil ve üslup nedeniyle eleştiriliyordu. Bu konuda bir esnaf eylemine dair YÖN gazetesinin haberinin paylaşılması yeterli olacaktır.

Söz konusu haber yorumunda, Ankara şoförlerinin taşımacılık sektörünün düzenlenmesi isteğiyle yaptıkları bir gösteri aktarılmaktadır. Aziz Nesin imzalı bu yazıda, şoförlerin gösterideki taleplerinde haklı olduğu belirtilmekle birlikte gösteri düzenleyişlerine dair bir küçümseme ve aşağılama hissedilmektedir. Şoförlerin gösterileri süresince, Ankara trafiğini allak bullak ettiklerini, arabaları yaktıklarını ve kendilerine katılmayan arkadaşlarını dövdüklerini aktaran gazete bu gösterilerdeki düzensizlikleri bir gün önce yapılan bir işçi greviyle karşılaştırmaktadır. Haberde işçi mitingindeki düzen şu sözlerle aktarılmaktaydı:

“İşte yurdun dört bir yanından gelen 100-150 bin işçi, görülmedik, eşsiz bir düzende miting yaptı. (...) İstanbul talan edilmedi, mağazalar yağmalanmadı, işçiler patronlara sövüp saymadı, servet düşmanlığı da görülmedi.”

İşçilerin bu olgunluğuna, daha kültürsüz bir sınıf olduğu ima edilen esnafın ulaşamadığı ima edilen yazıda Ankara şoförlerinin davranışlarına halkın da İçişleri Bakanının da haklı olarak sinirlendiği belirtilip şu tespitlere yer verilmekteydi⁵⁸:

“Ankara şoförleri altı saat gidiş-gelişi aksattılar, kendilerine katılmayanları döğdüler, arabaları devirdiler. Çok kötü. (...) Ankara şoförlerine gelince, yaptıkları yanlıştır. Bu isteklerini bir basın toplantısında açıklasalar, davaları gazetelerde daha iyi yankılanırdı. (...) Şoförlerin kandırıldığı bir gerçektir.”

57 Yön, 3 Ocak 1962, S.3, ss.14-15.

58 Aziz Nesin, “Olmadı”, Yön, 10 Ocak 1962, S.4, s.7.

Daha önce yer verilen bazı görüşlerle paralel bir biçimde bu satırlardan sol kesimlerin esnaf ve küçük sanayicileri, kendi çıkarlarını savunan ve kamuoyu önünde taraftar toplayabilecek bir sınıf olarak görmediği anlaşılabilir. Esnafa zıt bir biçimde işçi sınıfı ise, henüz doğum safhasında olsa bile mitinglerini ve grevlerini büyük bir düzen içerisinde yapabilecek kadar gelişkin bir kültüre sahiptir.

Bu dönemde solcuların esnaf ve sanatkarlardan esirgedikleri kültürel hoşgörüyü köylülere karşı fazlasıyla sahip olduklarını hatırlatmak ilginçtir. Bu dönemin sol kesimine dair yazılan bir yazıda bir Türk solcusunun köylülere daha sempatik görünebilmek için eşinin Meral olan ismini “Maral” olarak değiştirmesini önerdiği anlatılmaktadır. Bu farklılığın Cumhuriyetin ilk yıllarında gizli olan ve Türk solunu da derinden etkilemiş olan köycülük ideolojisiyle yakından ilgisi olduğunu söylenebilir⁵⁹.

Sonuç

Bu çalışmada, 1960’lı yıllar Türkiye’inde sol kesimlerin küçük sanayici ve esnafa olan bakışları incelenmiştir. 27 Mayıs darbesinin getirdiği siyasal özgürlükler ortamında büyük güç kazanan sol kesimlerin küçük burjuvaziye olan bakışı ağırlıklı olarak, sayıları ve etkinlikleri söz konusu dönemde hızla artan yayınları aracılığıyla incelenmiştir. 1960’lı yıllara hakim olan siyasi ve iktisadi felsefenin de betimlenmeye çalışıldığı makalede, Türk solunun sanıldığı gibi aksine küçük burjuvaziye tamamen görmezden gelmediği ancak bununla birlikte bu kesimlere karşı diğer tartışma konularının aksine kararsız ve tutarsız bir siyasi konum aldığı ve yeterince mesai ayırmadığı görülmektedir. Türk solu için küçük sermaye bir yandan ezilenler arasında yer aldığı ve “küçük” olduğu için müttefik, bir yandan burjuvaziye dahil olduğu ve genellikle muhafazakar iktidarlarla iyi ilişkiler içerisinde olduğu için düşmandır. Küçük sermaye ve esnaf bir yandan, “halk” yığınları içerisinde yer aldığı için solcular tarafından övülür ve idealize edilir; bir yandan da düşük kültürü ve siyasi cahilliği nedeniyle aşağılanırdı.

Dünyada da esnaf ve küçük sanayiciler ile solcuların ilişkileri konusunda tek tip bir tablodan bahsedilememektedir. Örneğin İtalya’da küçük sanayiciler ile komünistler arasında büyük sermayeye karşı çok güçlü bir anti-tekelci ittifak görülürken⁶⁰; Almanya’da özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı yılları

59 Cumhuriyet döneminde ki köycülük ideolojisiyle ilgili bir değerlendirme için bkz. Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem, İletişim, İstanbul, 2006.*

60 Linda Weiss, *Creating Capitalism: The State and Small Business Since 1945*, B.Blackwell,

arasında esnaf konfederasyonlarıyla sendikaların işgücünün eğitimi konusunda büyük bir hegemonik mücadele içerisine girdikleri ve çatıştıkları söylenebilir⁶¹. Türkiye'de ise hem solcuların hem de esnaf ve küçük sanayicilerin birbirlerine aradan geçen 50 yıla rağmen hala kuşku, önyargı ve kafa karışıklıkları ile baktıkları söylenebilir. Bu araştırmanın hala güncel olan bu kafa karışıklığının kökenlerine dair bir ipucu vermiş olduğu umulmaktadır.

Oxford, 1988, ss.48-50.

61 Philip Manow, "Welfare State Building and Coordinated Capitalism", Ed. Japan and Germany, in Wolfgang Streeck and Kozo Yamamura, *Origins of Non-Liberal Capitalism: Germany and Japan in Comparison*, New York: Cornell University Press, 2005, ss.200-205.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Ant,

Forum,

Yön.

II. Kitaplar

AKYOL, Hüseyin; *Bölüne Bölüne Büyümek: Türkiye’de Sol Örgütler*, Phoenix, İstanbul, 2010.

AVCIOĞLU, Doğan; *Türkiye’nin Düzeni (İkinci Kitap)*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1975.

AYDINOĞLU, Ergun; *Türk Solu, 1960-1971: Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992.

BORAN, Behice; *“Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları”*, Gün Yayınları, İstanbul, 1968.

BOZBEYLİ, Ferruh; *Türkiye’de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri – Belgeler (İkinci Kitap Birinci Cilt)*, Baha Matbaası, İstanbul, 1969.

BOZBEYLİ, Ferruh; *Türkiye’de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri – Belgeler (İkinci Kitap Üçüncü Cilt)*, Baha Matbaası, İstanbul, 1969.

Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Türk Özel Sektörü*, Milli Basımevi, İstanbul, 1970.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Planlı Devreye Geçiş İçin 1962 Yılı Program Tasarısı: Teknik Yardım*, DPT, Ankara, 1962.

HERRIGEL, Gary; *Industrial Constructions: The Sources of German Industrial Power*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

HERSHLAG, Z.Y.; *Turkey: An Economy in Transition*, Uitgeverij Van Keulen, The Hague, 1958.

KAÇMAZOĞLU, H.Bayram; *27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri*, Birey Yayınları, İstanbul, 2000.

KARAÖMERLIOĞLU, Asım; *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim, İstanbul, 2006.

- KEYDER, Çağlar; *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- KIRAY, Mübeccel B.; *Örgütlemeyen Kent İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni*, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1972.
- Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı, "Halk Sektörü Semineri, 26-27 Nisan 1974" Ankara, 1974.
- ROZALIEV, I.Nikolaevich; *Türkiye'de Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri*, Belge Yayınları, İstanbul, 1979.
- TUNA, Orhan; *İstanbul Küçük Sanayi ve Bugünkü Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1950.
- Türk Ekonomisinde Esnaf ve Sanatkar Konulu Seminer, İzmir, 22.23.24 Aralık 1976, *Bildiri Kitabı*, Kor Reklam Pazarlama ve Ticaret, İstanbul, 1977.
- WEISS, Linda; *Creating Capitalism: The State and Small Business Since 1945*, B.Blackwell, Oxford, 1988.

III. Makaleler

- AĞTAŞ, Özkan; "Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e" Ed. Özkan Ağtaş, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss.194-221.
- ALPER, Emin; "Bülent Ecevit", Ed. Özkan Ağtaş, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss.202-213.
- BALABAN, Utku; "Faburjuvazi ve Burjuvazi Arasındaki Gerilimin Güncel Sonuçları Üzerine", *Birikim*, S.303-304, 2014, ss.105-116.
- ERCAN, Fuat; "Toplum(lar) ve Ekonomi(ler): Toplumsal Değişme Sürecinde Toplumsal ve Ekonomik Yapılar", Ed. Tamer İşgüden, Fuat Ercan, Mehmet Türkay, *Gelişme İktisadi: Kuram-Eleştiri-Yorum*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1995, ss.2-89.
- KARAÖMERLİOĞLU, M.Asım ve Emre Balıkcı, "The 'Forgotten' People: Turkey's Artisans in the 1950s", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol.40, No:2, April 2013.
- MANOW, Philip; "Welfare State Building and Coordinated Capitalism in Japan and Germany, Ed. Wolfgang Streeck and Kozo Yamamura, *Origins of Non-Liberal Capitalism: Germany and Japan in Comparison*, New York: Cornell University Press, 2005, ss.200-205.
- ŞENER, Mustafa; "Türkiye İşçi Partisi", Ed. Özkan Ağtaş, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cilt 8 Sol*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss.356-417.

IV. İnternet Kaynakları

BALIKÇI, Emre, *Cumhuriyetle Yaşıt Bir Çatışmanın Tarihi: Büyük ve Küçük Sermaye Arasındaki İlişkiler ve Devletin Konumu*, Yayınlanmamış Araştırma Projesi, http://www.spf.boun.edu.tr/content_files/EmreBalikci_Rapor.pdf (Erişim:17.9.2014).